

HALK BİLİMİ (FOLKLOR) VE ANTROPOLOJİ*

Folklore and Anthropology

Folklore et anthropologie

Yazan: William R. BASCOM

Çeviren: Doç. Dr. Metin EKİCİ**

Halk Biliminin bir taraftan Beşeri Bilimler ve diğer taraftan da Sosyal Bilimlerle olan karşılıklı ilişkisi çok iyi bilinmektedir. Bu karşılıklı ilişki, halk bilim alanında çalışanların kimler olduğundan anlaşıldığı gibi, bu alanın ABD'deki kurum başkanlığı görevini dönüştürmüş olarak üstlenenlerin bir dönem dil-edebiyat çevrelerinden, bir dönem de antropoloji çevresinden olması ve halk bilimcilerin bilimsel toplantılarını bir taraftan Modern Dil Derneği ve diğer taraftan da Amerikan Antropoloji Derneği ile birlikte yapmasında da kendini göstermektedir.

Edebî ve Antropolojik yaklaşımların her ikisi de önemli ve kesinlikle birbirini tamamlayıcı olsa da, bu iki ayrı alandan gelen halk bilimciler, kendi ilgi alanlarında yaptıkları çalışmalarda birlikte hareket etmek yerine, bağımsız çalışmak eğilimindedirler ve aynı zaman-

da birbirinin kullandığı kavramları, yöntemleri ve amaçları tanımaya çalışmazsınız, kendilerine göre oluşturdukları konu, kavram ve yöntemleri izlemektirler. Bu bilimsel izole oluş kesinlikle evrensel bir olgudur, fakat bu durum aynı zamanda halk bilimciler topluluğu ve bu topluluğun yayın organı olan dergilerde ortaya çıkan sıkıntılarını tartışılmasına götürülecek kadar yaygındır ve Amerikan Folklor Kurumu'nun başkanlarından üçünün konuşmasında yer alacak kadar önemlidir.¹

Bu makalenin amacı; halk bilimi alanında antropolojik yaklaşımın ne olduğunu açıklayarak, mevcut olan boşluğu dolduracak bir köprü kurma girişimidir. Yine benim düşünceme göre; dil/edebiyat alanından gelen birisi de, bu alanların halk bilimine nasıl yaklaştığımızı formülize ederek açıklarsa, daha iyi bir bütünleşme sağlanacağını umuyorum.

* Bu makalenin İngilizce orijinali; (Bascom, William R. "Folklore and Anthropology." Dundes, Alan. The Study of Folklore. London: Prentice-Hall International Inc., 1965. pp. 25-33)te yayınlanmıştır. Makalenin, orijinal şeklini yayınlayan Alan Dundes, makale hakkındaki düşüncelerini makalenin baş tarafında koymuştur. Karışıklığa yer vermemek amacıyla, biz, Dundes'in düşüncelerini notlar kısmında ve aşağıdaki gibi vermeyi uygun bulduk. (Çevirenin Notu)

"Antropologlara göre folklor, antropolojinin bir parçası, kısmı gibi görülmekte, ünlü antropologlardan W. Bascom'a göre folklor, kültürel antropolojidir. Berkeley Üniversitesi Profesörü olan W. Bascom folkloru sadece sözlü olarak geçen şeyler olarak tarif etmekteki zorluğu bilmesine rağmen, antropolojiden folkloru ayırmak için böyle bir tarif yapmaktan kendini alıkoyamamıştır. Ona göre; "Bütün folklor sözlü olarak aktarılır, ama sözlü olarak aktarılan her şey folklor değildir." Bascom folkloru sadece sözlü olanla veya kendi ifadesi olan "Sözlü sanat" (Verbal art) kavramıyla sınırlandırmaya çalışır. Bu sözlü sanat nesir anlatmalar olan mit, masal, efsane, destan, bilmece ve atasözlerini içine alırken, halk oyunları, halk hekimliği ve halk inanmalarını içine almaz. Bascom şunu söylemeye kadar gider; türkülerin metinleri ve diğer türküler halk bilgisidir, ama türkülerin müziği ve daha başka türküler antropologa göre halk bilgisi değildir. Halk bilimcilerin çoğu, bu görüşü çok dar ve zayıf bulacaktır."

** Ege Üniv. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Halkbilimi Anabilim Dalı Başkanı

Antropolojinin dört bölümünden birisi olan “Kültürel Antropoloji”, ki bu bölüm aynı zamanda “Sosyal Antropoloji”, “Etnoloji” veya “Etnografya” olarak da adlandırılmaktadır, “Halk Bilimi (Folklor)”yle en yakından ilgili olan bölümdür. Antropolojinin diğer dalları olan “Fiziksel Antropoloji”, “Tarih Öncesi (Pre-History)” ve “Arkeoloji”, halk bilimiyle doğrudan ilgili değildir. Ancak bunlardan arkeoloji, halk bilimciler için yararlı bazı bilgiler sunabilir. Bunlara karşılık dilbilim, halk bilimiyle daha yakından ilgilidir. Çünkü dilbilimciler, kendilerine malzeme sağlamak için masal ve mit metinlerini toplamının ve bu türlere ait sözlü metinlerin belli bazı dilbilim özelliklerinin incelenmesinde kullanılacak daha sağlam metinler olarak sözlü gelenekten derlenmesini bir şart kabul etmişlerdir. Bütün bunların ötesinde halk bilimi, tam olarak antropolojinin dördüncü bölümü olan ve günümüz toplumlarının geleneklerini, göreneklerini ve kurumlarını inceleyen kültürel antropolojinin içine girer.

Bir antropolog, herhangi bir toplumun hayat tarzını araştırmak ve incelemek üzere Güney Denizi adalarına veya Afrika’ya gittiğinde, bu antropologun yaptığı iş, araştırma alanı olarak seçtiği bu toplumun tarım, avcılık ve balıkçılık tekniklerini, toprağı paylaşım sistemlerini, toprağına sahip oluş ve kullanım şekillerini, akrabalık ve sorumluluk terimlerini, evlilik ve aile kurumlarını ve onların sosyal yapıları ve işlevlerini, bu sosyal yapı içindeki diğer birimleri, hukuk ve politik sistemlerini, bu toplumun din, kutsallık, ayin ve büyü konusundaki uygulamalarını, ruh kavramlarını, ölümden sonraki dünya hakkındaki anlayışlarını, bu dünya hakkındaki görüşlerini, yine söz konusu toplumun evlerini, kıyafetlerini, vücut süslemelerini, ağaç oyma, toprak ve seramik yapılarını, metal işlerini ve diğer grafik ve plastik sanat-

larını, müziklerini, danslarını ve drama oyunlarını derler, inceler ve tanımlar. Etnografik de diyebileceğimiz bu tür çalışmalara, eğer antropologlar; masalları, efsaneleri, mitleri, bilmeceleleri, atasözlerini ve aynı topluluk tarafından kullanılan diğer halk bilgisi yaratmalarını dahil etmezlerse, eksik bir araştırma, inceleme ve tanımlama yapmış olurlar.

Bir antropolog için halk bilgisi, incelenen herhangi bir toplumun kültür temellerini oluşturan yapılardan biridir. Halk bilgisi; bu temel parçalardan olduğu için ve de dünyanın hiçbir kültüründe onu içine almayan bir toplum bulunmadığı için önemlidir. İster eski, isterse yeni teknolojiye sahip olsun, dünyada bulunan bütün gruplar bazı halk bilgisi türlerine kesinlikle sahiptir. Bu sebeple, bir toplum ister okur-yazar olsun isterse olmasın, halk bilgisi türleri bu iki toplumda da vardır ve halk bilgisi bu topluluklar arasında bir köprü gibidir. Bazı antropologlar şu veya bu sebeple halk bilgisine çok az dikkat edebilirler, ama unutulmamalıdır ki, halk bilgisine yer vermeyen antropolojik çalışmalar tamamlanmamıştır. Halk bilgisi; dinî, sosyal, politik ve ekonomik kurumlara geçerlilik ve sağlam bir temel hazırladığından ve bu kavramların bir nesilden diğerine geçmesinde eğitici bir göreve sahip olmak gibi önemli bir rol oynadığından, bu kurumların yer aldığı önemli kültür yapılarını incelemek, bu toplumların sahip olduğu halk bilgisi yaratmalarına ciddi bir şekilde bakmadan mümkün olmayacaktır.

Bugün antropolojide “kültür” temel kavramdır. Kültürün pek çok tanımı olmasına rağmen, antropologlar arasında kültürden anlaşılması gerekenin ne olduğu konusunda bir fikir birliği vardır. Antropologlar için, kendi konularını sağlam bir yere oturtmadan tartışmak mümkün değildir. Antropologlara göre kültür; insanın “sosyal mirası” ve “çevre-

nin insan elinden çıkan, insan yapımı olan kısmını” oluşturur. Onlara göre kültür, özü itibariyle öğrenme yolu ile elde edilen herhangi bir davranış şekli, kesin bazı sosyal kurumlar tarafından uygun görülen kalıplaşmış davranış tarzlarıdır. Bu anlamda antropologlar, kültür içine bütün gelenekleri, görenekleri ve insanlık tarafından oluşturulmuş kurumları ve söz konusu toplumun diğer yaratmaları ve üretim teknikleriyle birlikte kendi alanlarına dahil ederler. Buna göre bir halk masalı veya atasözü de açık bir şekilde kültürün bir parçasıdır.

İngilizce’ye kültür terimi Edward Tylor² tarafından 1865’te dahil edilmiştir ve onun 1871’de yayımlanan “*İlkel Kültür (Primitive Culture)*” adlı kitabında; “*Bu karmaşık bütün, bir toplumun üyesi olan insan tarafından yaratılan bilgi, inanma, sanat, ahlaki değerler, kanun, görenek ve diğer herhangi bir yetenek ve alışkanlığı da içine alır.*”³ şeklinde tarif edilmiştir.

Adı geçen kitabın ikinci baskısında Tylor, kendi kitabındaki⁴ bilgileri ve örneklerin çoğunu Steinheil’den ve Dr. Gustav Klemm’in “*Etnolojik Teorinin Tarihi*” adlı çalışmasından aldığı kabul etmiştir ki, Klemm’in çalışmaları “*Kültür (Culture)*” terimini içermekte olup, Klemm kültürü; “*görenekleri, bilgi ve becerileri, savaşta ve barışta belli bir yöreye özgü veya toplumun tamamının hayatını, din, bilim ve sanatını içine alan bir bilim dalı*”⁵ olarak tarif eder.

Halk bilimciler ne bu tariflere ve ne de William John Thoms’un 1846’da The Athenaeum Dergisi’ne gönderdiği mektupta “*Halk Bilgisi (Folklor)*”nin bir terim olarak kullanılmasını teklif ederken ifade ettiği; “*altın geçmişin tarzları, görenekleri, gözlemleri, inanmaları, türküleri ve atasözleri*” şeklindeki tanımına bağlanıp kalmak zorunda değildir.⁶ Bu tanımlardaki karmaşa ve tartışmalar; antropoloji ve halk bilgisinin tarifinde

mevcut olan benzerliklerden kaynaklanmakta ve pek çoğunun kaynağı, halk bilgisi ve antropolojinin çerçevesini çizmeye yönelik geçmişteki tartışmalar olup, günümüzde de devam etmektedir.

“*Halk Bilgisi (Folklor)*” terimi İngilizce’de kültür teriminden yirmi yıl kadar önce mevcut olmasına rağmen, “*kültür*” kelimesi, antropologların onu kullandığı manada sosyal bilimlerden kabul edilmiş, fakat halk bilgisi konusundaki tartışmalar hem sosyal bilimlerin diğer alanlarında çalışanlar arasında hem de halk bilimciler arasında devam edip gelmiştir.

Burada bu konudaki tartışmaları özetlemek uzun sürecektir, fakat bugün antropologlar göre halk bilgisi; kültürün bir kısmı, ama tamamı değildir. Halk bilgisi; mitleri, efsaneleri, masalları, atasözlerini, bilmeceleleri, türkülerini ve diğer halk türkülerinin metinlerini ve daha az önemli diğer türleri içine alır. Ama, halk sanatını, halk dansını, halk müziğini, halk giyimini, halk hekimliğini, halk görenek veya halk inanmalarını içine almaz. Bunların hepsi kültürün önemli parçalarıdır ve aynı zamanda herhangi bir etnografyanın da tam bir parçası kabul edilmek zorundadır. Bunların hepsi ister okur-yazar, isterse okuma yazması olmayan toplumlarda olsun, tartışmasız olarak üzerinde çalışmaya değer niteliktedir.

Antropologların temel ilgi alanı olan okur-yazar olmayan toplumdaki bütün kurumlar, gelenek ve görenekler, inanmalar, tavırlar ve sanat yaratmaları sözlü olarak aktarılmakta, yani sözlü açıklama ve öğretimle ve örnekleme ile bu aktarma yapılmaktadır. Antropologlar, “*Halk Bilimi (Folklor)*”un sözlü aktarmaya dayanan bir disiplin şeklinde tanımlanması konusunda aynı fikri benimsersen, onlar halk bilgisinin bu sözlü olarak aktarılması özelliğinin, kültürün diğer kısımlarından ayrılmasında

bir ölçüt olarak kullanılması fikrinde değildir. Kendilerinin okur-yazar olmayan toplumlari konu edinmelerinden dolayı antropologlar, henüz halk bilgisindeki güncel sorunlarla, yani halk bilgisinin okur-yazar toplumlarla olan ilişkisinin tarifi veya halk bilgisini, uydurma-bilim (fake-lore)den ayırma konusuyla tam olarak yüz yüze gelmemiştir. Fakat bu konu, kültürleşme sorunları ve Avrupa, Asya ve Amerika'da okur-yazar olan toplumları inceleme ile birlikte daha da önemli hale gelecektir.

Kültürün muhtevası, onun özelliklerinin daha geniş ve birbirini tamamlayan parçalar halinde, örneğin teknoloji, ekonomi, sosyal ve politik organizasyon, din ve sanat unsurlarının incelenmesiyle ortaya konulmaktadır. Halk bilgisi, açık bir şekilde bunlardan son kategoriye dahildir, çünkü halk bilgisi; estetik ifadenin bir türü olan müzik, dans veya drama gibi, grafik veya plastik sanatlar kadar önemlidir. Kültürün bütün özellikleri çeşitli seviyelerde birbiri ile iç içe geçmiş ve birbirleriyle ilişkilidir. Halk bilgisi de aynı şekilde işlevleri bakımından, yani görenek ve inanmaların bir destekçisi olması bakımından hem kutsal konularla ilişkili ve hem de kutsal olmayan konularla ilişkilidir.

Her şeye rağmen bu tasnif sistemi, kültürler arası karşılaştırma ve tahlil için gerekli teknik ve özel kavramların gelişmesinin temeli olarak faydalı olduğunu ispatlamıştır. Halk bilgisi terimini halk sanatları, halk hekimliği, halk inanma ve halk geleneklerini dahil etmek için kullanmak, bu tasnif sistemini görmezlikten gelir ki, bu sistem sistematik tahliller ve tahlil için farklı yöntemler gerektiren farklı düzendeki grupların birlikteliği olgusu için gerekliliğini kanıtlamıştır.

İşte bunlardan dolayı "Halk Bilimi (Folklor)", "Antropoloji Bilimi" içinde çalışılmalıdır. Çünkü halk bilgisi (folklor)

kültürün bir parçasıdır. Halk bilgisi insanın öğrendiği gelenekler ve geleneklerin bir kısmı, insanın sosyal mirasının bir kısmıdır. Halk bilgisi şekil ve işlev bakımından veya kültürün diğer özellikleriyle iç içe olma ve ilişkili olma bakımından diğer gelenekler ve geleneklerin incelendiği gibi, aynı yoldan tahlil edilebilir. Halk bilimi de, antropolojide olduğu gibi, gelişme ve değişme konusunda benzer sorunlar üzerinde durmakta ve benzer konular olan yayılma, icat, yenilikleri kabul ediş ve reddedişin ve kültürel parçaların bütünleşmesi sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Kültürün diğer özellikleri gibi, halk bilgisi yaratmaları da, bu olguların incelenmesi veya kültürleşme, sosyal kalıplar, kültür ve çevre arasındaki veya kültür ve birey arasındaki ilişki için kullanılabilir.

Halk bilgisinin herhangi bir parçasının gelişimi, herhangi bir görenek, kurum, teknik veya sanat formunun gelişmesiyle karşılaştırılabilir. Halk bilgisi ürünleri de da herhangi bir zaman diliminde bazı şahıslar tarafından icat edilmiş olmak zorundadır. Pek çok masalın veya atasözünün diğer pek çok icat gibi dışlandığı düşünülebilir, çünkü onlar ya tanınmış ya da şuur altındaki bir ihtiyacı karşılamaya yeterli olmamış veya onlar kabul edilmiş kalıplar ve halk bilgisi formları veya bir bütün olarak kültüre uygun olmadıklarından dışlanmış olabilir. Eğer onlar kabul görmüş formlar olsaydı, onlar yaratılmaya veya yeniden anlatılmaya devam ederlerdi, ki bu durum okuma-yazması olmayan bir toplumdaki bütün kültürel izlerin aynı yoldan yeniden vurgulanmaları ve yeniden canlandırılmaları gibidir. Maddi kültürün bir parçası; örneğin bir tırmık, bir yay veya bir makine bir defa yaratıldıktan sonra, tabii ki, kesin bir bağımsız varoluşa sahiptir, fakat bir sanat parçası kendi kendine aynı özelliğe sahip değildir. Sanata ait yaratmaların böyle bir

bağımsızlığa sahip olmaları için yeniden yeniden yapılmaları zorunludur. (Yani bunlar ihtiyaç karşılığı olmak zorundadır.) Kültürün maddi olmayan kısımları, bu bakımdan, tam olarak halk masalları veya atasözleri ile karşılaştırılabilir. Yani ayinler tekrar tekrar icra edilmek zorunda, inanmalar ve davranışlar ifade edilmek zorunda, akrabalık terimleri kullanılmak zorunda ve haklar ve sorumluluklar uygulanmak zorundadır. Bu yeniden anlatma veya yeniden yapma esnasında değişme meydana gelir, çeşitlilik her sefer işin içine katılır ve bu yeniden yaratmalar yine kabul ve dışlama ile karşı karşıyadır. Bu işlem devam ederken, her yeni icat, toplumun yeni ihtiyaçları karşılığında ve daha önceden mevcut olan kültür kalıpları içine yavaş yavaş uyumlu hale gelir ki, bu yeni icatlara rahatlık sağlamak için, daha önceki mevcutlar kendilerini bir şekilde yapısal bir değişikliğe sokabilirler.

Yukarıda açıkça gösterildiği üzere, bazı toplumlarda halk bilgisinin bazı türleri için anlatıcının iyi bilinen, tanınmış bir masalı, yeni karakterlerin eskilerinin yerini almasından veya orijinal bir kurgudaki olaylarla veya olay örgüsünün romana ait değişikliğinin tanıtımından dolayı değiştirmesi beklenirken; akrabalık, ekonomi, kanun veya din sahalarındaki vurgulama uygunluk üzerine olabilir. Bu bakımdan halk bilgisi; grafik ve plastik sanatlar, müzik veya dans gibi, yaratıcılığın o sanatı sunan sanatçı tarafından oluşturulması beklentisinin bulunduğu kültür yapılarından farklı değildir. Bundan dolayı, halk bilgisindeki “halk (folk)” unsuru, antropologların onu kabul ettiği gibi, yeni veya farklı problemler sunmaz. Bununla birlikte, antropolog kolektif yaratıcılıktan ziyade, anonim bir yaratma sorusunu göz önüne almayı tercih eder. Bir antropolog olarak bir masalın; örneğin Zuni veya Novajolar arasında farklı anlatıcıların anlat-

masından doğan çeşitlemeleri ve güncel bir başarı hikayesinin yazılı çeşitlemeleri, sır hikayesi veya kızla oğlanın buluşması temasının işlenmesinde yaratıcılık göz önüne alındığı sürece, herhangi bir önemli fark olup olmadığı sorusu sorulabilir. Geniş bir bakış açısıyla, bu temaları ilk olarak kimin icat ettiği, geçmişte onların yeniden ve nasıl işlendiği ve önceki çeşitlemeler üzerinde çalışan hikaye anlatıcısı veya yazarın ürününü nasıl etiklediği gibi konularda sorulacak sorular aynıdır. Edebiyatta bu sorulara cevap verme imkanı vardır, fakat halk bilgisinde bir kişi bunlara hiçbir zaman cevap bulabileceği ümidinde olamaz, ama bu olgunun özü itibarıyla, antropolojik sorunlardan farklı olduğu anlamına gelmez.

Aynı şekilde, halk masallarının bir toplumdaki bir başka topluma yayılması ile bir davranışın, dini bir ayinin veya kavramın, bir araç veya bir tekniğin veya kanuni bir prensibin yayılması karşılaştırılabilir. Bu konudaki araştırmaların hepsinde de kabul etme ve reddetme sorunu ortaya çıkacaktır ve eğer sonraki değişiklikler belli bir kültürel yapının içine yeni bir unsurun yerleşmesi için yapılmışsa, bu sorunu antropologlar “entegrasyon olgusu” olarak değerlendireceklerdir. Sözlü kültür ait izler veya karmaşık yapılar veyahut da söz konusu masal veya atasözünün günümüzdeki yayılmasıyla ilgili değerlendirmelerde de aynı problemler ortaya çıkmaktadır. Bunu Grimm kardeşlerin inandığı gibi “Göç” şeklinde izah etmek ya da Doğal Alegori Okulu’nun ve de Kültürel Gelişimcilerin (Evolutioncuların) farz ettiği gibi “Birbirinden Bağımsız İcatlar” olarak veyahut da Yayılmacıların (Diffzyoncular) ısrar ettiği gibi “Ödünç Alma” şeklinde açıklamak mümkün müdür? Benzer problemlerle çok daha fazla sayıda antropolog karşılaşmış ve bu problemi konu eden, oldukça büyük çapta mal-

zemeyi bir araya toplamıştır. Halk Bilimciler bu konu hakkında yapılmış sayısız antropolojik tartışmadan yararlanabilirler. Aynı şekilde; sınırlı ihtimaller, sınırlı dağılım, paralelizm, değişim, şekil ve kantite sorunlar hakkında, birbirinin alternatifini olan açıklamalardan birini seçerken, antropolojik araştırmaların bu değerleri kullanımından bir temel olarak yararlanabilirler. Halk Bilimciler; Spier gibi antropologların Orta Amerika Eyaletlerindeki Kızılderililerin “Sun Dance” (Güneş Dansı) oyunu üzerinde yaptıkları inceleme gibi incelemelerden veya yaş grupları kavramları ve onların sınırlılıkları gibi tartışmalardan da yararlanabilirler.⁷ Bütün bunlar Fin Folklor Yöntemi’ni uygulayanlar için temel öneme sahip unsurlar içermektedir. Dahası, herhangi bir kültürel kanun kültürün diğer unsurları için geçerli olduğu gibi, halk bilgisi ürünleri için de geçerli olması gerektiği sorununun değerlendirilmesinde kullanılabilir ve halk bilgisi ürünleriyle ilgili bilgiler, bir bütün olarak, kültür hakkındaki teori ve hipotezleri test etmeye çalışan antropologlar tarafından kullanılabilir. Aynı şekilde kültür alanında geliştirilmiş ve kabul edilmiş teoriler de halk bilimi ve halk bilgisini anlama ve yorumlamada kullanılırsa önemli katkılar sağlar. Bu noktadan hareketle Yayılımcı, İşlevci, Kültürel Gelişimci ve Amerikan Antropoloji Okulları da dahil olmak üzere, antropoloji okulunun oluşturduğu teorileri, halk bilimi okullarının teorileri olarak kabul etmek bir sürpriz sayılmamalıdır.

Spencer, Tylor, Morgan ve diğerleri tarafından geliştirilmiş bulunan “*Kültürel Gelişim (Evolution) Teorisi*” antropologlar ve bazı halk bilimciler arasında bir başka anlaşmazlık noktasını oluşturmaktadır. Her ne kadar bu teori, sorunsuz bir şekilde, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki bütün bilim adamları tarafından

benimsenmiş ve önemli pek çok antropolog ve halk bilimci tarafından geliştirilmiş ve uygulanmışsa da, bu teori 20. yüzyıl antropologları tarafından çok ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Yapılan tahliller bu teörinin tamamen çeşitli varsayımlara dayandığını ve teoriye ait unsurların, teörinin geçerliliğini hiçbir zaman ispatlamaya yaramadığını ve de en azından bazı kısımlarının daha sonraları geçersiz olduğunu göstermiştir. Teörinin tamamı varsayımlar üzerine kurulduğundan veyahut da varsayımlara dayandığından, “*Kültürel Gelişim Teorisi*” antropologlar tarafından ve çoğu sosyal bilimci tarafından reddedilmektedir. Buna rağmen, bazı halk bilimcilerin günümüzde halk bilgisini; “*medeniyetin ilk basamaklarından günümüze kadar gelenler*” şeklinde veya “*eğitilmemiş ve kırsal kesimdeki insanların hayatlarında hâlâ mevcut olan eski inançlara ait uygulamaların gölge gibi duran kalıntıları*” veya “*ölmeyi reddeden canlı bir fosil*”⁸ şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Bu tür yorumlamalar, doğrudan doğruya “*Kültürel Gelişim Teorisi*”nden kaynaklanmış olup, bu teoriyle yapılan açıklamalar halk bilgisinin ve halk biliminin ne olduğunu ispatlamak yerine, aslında ölmeyi reddeden fosilin ne olduğunu açıklamaya yaramaktadır. Kültürel Gelişim Teorisi esas itibarıyla antropologlar tarafından geliştirilmiştir ve aynı şekilde bu teoriye en katı eleştiriler de antropologlardan gelmiştir ve sonuçta bu teörinin kullanışsız olduğu gerçeği de antropologlar tarafından ortaya konmuştur. Halk bilimcilerin veya ekonomistlerin veyahut da herhangi bir kişinin, antropologlar tarafından reddedilen bir antropolojik teoriyi tekrar ettiklerini gören antropologların duydukları rahatsızlığı anlamak mümkündür. Antropologlar, bu tartışmanın özel bir tartışma olarak aile içinde kalmasını tercih ederler ve aynı zamanda, bu konunun sonsuza kadar uygun bir yerde saklanmasını dilerler.

Antropologlar; ister “*Kültürel Gelişme Yaklaşımı*”na göre, isterse “*Yaşadığı Bölge Kavramı*”na göre yapılınsın, tarihi belgelerin ve arkeolojik bulguların bulunmadığı bir ortamda, bir uygulama veya halk bilgisi ürününün kaynağı hakkında kesin bir sonuca ulaşmak için yapılacak araştırmaların ümitsiz ve sonuçsuz kalacak bir araştırma olduğu fikrindedir. Arkeolojinin hemen hiç yardımcı olmadığı ve belgelerin doğrudan bir cevap vermeye yetmediği halk bilimi araştırmalarının, en sınırlı ölçeklerde yapılsa bile, tarihi yeniden kurmaya yönelik bir araştırma olarak, ispatlanmış bir gerçekten çok, ihtimallere yer veren bir sonuç ortaya koyacağı ve sürekli olarak saf spekülasyon bölgesinde olmanın değiştirilebilirlik tehlikesi altında kalacağı kesindir ve bu tür bir araştırmanın destekleyici delillerle ispatlanabilir olma ümidi hiçbir zaman bulunmayacaktır. Çok geniş çaplı malzemeyi kullanmak suretiyle, tarihi yeniden kurma konusundaki ciddi pek çok girişimden sonra bu sonuca ulaşılmıştır ve her ne kadar antropologlar özel bazı masalların dağılımı sorununu tamamen bir kenara atmamışlarsa da, yayılma ve muhtemel orijinler sorunu, gittikçe daha az ilgi çeker bir konu haline gelip, bu soruna daha bir dikkat ve özenle yaklaşılmaktadır. Diğer taraftan antropologlar, aynı seviyede veya daha önemli gördükleri ve de daha az şüphe götürülen konulara yönelmektedirler. Bu türden başka konular üzerinde durmak, antropologları farklı kılan ayrı bir noktadır ve belli ölçüde antropologları, yakın alan arkadaşları olan halk bilimcilerden de ayırmaktadır.

Bu düşünce çerçevesinde antropologlar; bir gelişme olgusu olarak halk bilgisindeki değişimlerin araştırılmasının, yayılmaya dayalı yeniden kurma araştırmalarından daha yararlı olacağı konusunda hemfikirdir. Bundan altmış

beş yıl kadar önce araştırmacı F. H. Cushing, İtalyan masalı olan “Horoz ve Fare”yi bir yıl önce anlattığı bir Zuni masal anlatıcısından, bir yıl sonra, ileriye gören bir bakış açısıyla, derlerken halk bilimi öğrencilerine son derece yararlı bir malzeme toplamıştır. Bu masalın İtalyan ve Zuni eş metinlerini karşılaştırmak, Zuni anlatma tarzının pek çok özelliğine ışık tutmak ve sadece “*kısa bir zaman diliminde, orijinal metnin geçirdiği değişmeler ve Zuni anlatma çevresi ve düşünme tarzı tarafından bu anlatmanın ne kadar iyi bir şekilde uyarlandığını ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda masal yaratma konusunda yerli halkın uyguladığı yöntem hakkında da bazı ip uçları verir.*”⁹ Sistematik olarak bu türden araştırmaların nasıl yapılacağını kestirmek ve rastlantı sonucu oluşan şartlara bağlı olmak oldukça zordur, ancak bu türden örneklerin çok daha fazla olmasını ve karşılaştırmalı çalışma ve tahlillerin bu örneklerle dayandırılmasını herkes ister. Bu örnekleri gördükten sonra, halk bilimi araştırma dinamiklerinin muhtemel ve spekülasyon sonuçlara dayanmak yerine, bilginin kesinleşmiş temelleri ve kaydedilmiş gerçeklere dayanmasını herkes tercih ve arzu eder.

Anlatıcının yaratıcılığı sorunu gittikçe artan bir ilgi çekmektedir. F. H. Cushing’in kaydetmiş olduğu örnek yoluyla, masalların karşılaştırılması ve özellikle de aynı halk bilgisi geleneğinden derlenmiş bir masalın eş metinlerinin karşılaştırılması suretiyle, anlatıcıya verilen, anlatı yaratma ve düzenleme özgürlüğünün şekli ve derecesi veya anlatıcının farklı halk bilgisi ürünlerindeki ve farklı toplumlardaki tavrı hakkında daha yeni bilgiler elde edileceği öğrenilmektedir. Bu anlamda çalışmalar yapan R. Benedict, Zuni halk bilgisi hakkında oldukça aydınlatıcı çalışmalar yapmış ve yaptığı çalışmada, anlatıcıların ilgi ve deneyiminin, anlatılan masallara nasıl

yansıdığını belirtmiş ve ayrıca bu konuda yapılmış, yayınlanmış ve halen devam etmekte olan araştırmaları da ayrıntılı bir şekilde göstermiştir.¹⁰

Halk bilgisi ürünlerinin stilistik özellikleri sorunu temel önemde kabul edilmekteyse de, antropologlar bu ürünlere karşı çekingen davranmaktadırlar, çünkü pek çok halk bilimci edebiyat alanından yetişmekte ve bu halk bilgisi ürünlerinin stilistik özelliklerinin ele alınmasında daha iyi hazırlanmış görünmekte ve aynı zamanda, olay örgüsü, ana konu, çatışma, çevre, hareket noktası ve karakterlerin oluşturulması gibi konularda da masalları tahlil etmek için daha iyi hazırlanmış durumdadırlar. Ancak; Francis Utley, Amerikan Folklor Derneği Başkanlığı'na seçildiğinde şunları söylemiştir: "*Halk edebiyatının, örneğin; Gladys Reichard, Franz Boas ve Paul Radin gibi, bazı çok zeki ve önemli öğrencileri, antropologlardır. İnanıyorum ki, Radin'in 'Winnebago Kahraman Dairesi' adlı çalışması, bizim gibi Modern Dil Derneği mensuplarının yaptıklarından daha iyi bir şekilde, sözlü edebiyat parçasını şiirsel anlamda tahlil etmiştir.*"¹¹

Antropologlar; halk bilgisinin günlük hayattaki yeri ve sosyal hayatın getirdiği paylaşım zorunluluğundaki yeri ve yerli halkın kendi halk bilgilerine yönelik tavırlarıyla da ilgilenmektedirler. Yalnızca masal metinlerinden hareketle bu konularda karar vermek mümkün olmadığı gibi, bir masalın tarihsel bir gerçek veya kurmaca olup, olmadığı hakkında da metinlerle karar verilemeyecektir. Bu konularda yapılmış halk bilimi araştırmaları olmaksızın, halk bilgisinin doğası ve gerçek anlamı hakkında sadece spekülasyon yapılabilir.

Antropologlar, iki farklı bakış açısından yaklaşarak, halk bilgisi ürünleri ve kültürün diğer kısımları arasındaki ilişkiyle de ilgilenmektedirler. İlk ola-

rak, halk bilgisinin, ritüellerle, teknolojiyle ve diğer kültürel ayrıntılarla bütünleşerek kültürü bir ölçüye kadar yansıtması meselesi vardır. İkinci ve daha önemli olarak, masal ve mitlerdeki karakterlerin başardıkları işlerin, günlük yaşamda şaşırtıcı olarak kabul edilmesi olgusudur. Sadece bir örnek verecek olursak, Yaşlı Adam Coyote hakkındaki anlatmalarda, Coyote kayınvalidesiyle cinsel ilişkide bulunmaktadır, ancak normal günlük yaşamda Amerikan yerlileri masaldaki bu yapıyı hayretle karşılamaktadırlar. Çünkü onlar, geleneklerinde var olan kayınvalideden uzak durma konusundaki inanma ve uygulamayı çok sıkı bir şekilde uygulamaktadırlar. Euhemerus'tan bu yana bilim adamları; halk bilgisi ürünleri ve gerçek olaylar arasındaki çarpıcı farklılığı ve birbirinden uzaklaşmayı açıklamaya çalışmış veya açıklama girişiminde bulunmuşlardır. Günümüzde bu açıklamaların büyük bir kısmı kabul görmemekte, fakat bu problem halk bilgisindeki diğer pek çok rahatsız edici sorun gibi, bizimle birlikte sürmekte ve buna bağlı olarak mizahın doğası hakkında, halk bilgisinin işlevi ve psikolojik göndermeleri hakkında önemli sorular ortaya atılmaktadır.

Son olarak, antropologlar gittikçe artan bir şekilde, halk bilgisinin işlevi hakkında merak duymakta ve bu anlatmaları anlatan insanlar üzerinde, anlatmanın etkisinin ne olduğu sorusunu sormaktadırlar. Halk bilgisinin açıkça görülen eğlendirme ve hayrete düşürme işlevlerine ek olarak, halk bilgisi ürünleri inançların, davranışların ve hem kutsal, hem de kutsal olmayan davranış ve kurumların yerleşmesini sağlama görevi gördüğü gibi, eğitimsiz toplumlarda önemli bir eğitim rolü de üstlenmektedir. Burada, bu sorunu geniş bir biçimde tahlil etme imkanı olmadığı gibi, dünyanın farklı yerlerinden toplanmış olan malzemede bulunan ve bu konuyu açık-

lamaya yarayacak malzemeyi ele alma imkanı da yoktur. Fakat, kültürün bir kuşaktan bir sonraki kuşağa nakledilmesindeki rolü ve inançlar ve davranış biçimleri tartışma konusu olduğunda, onların kabul edilmesinde, halk bilgisi ürünlerinin hazır malzeme olarak kullanılmalarının yanı sıra, halk bilgisi ürünleri, bazı toplumlarda yerleşmiş normlara aykırı davranışta bulunanlara karşı sosyal baskı yapmada da kullanılmaktadır. Dahası, halk bilgisi ürünlerinin sadece hayrete düşürme işlevi olabileceği tezi, günümüzde tam bir cevap olarak kabul edilemez ve bu sebeple denilebilir ki, halk bilgisi ürünlerinin daha alt anlamlarında iyi bir mizah anlayışının yatığı açıktır ve aynı noktadan hareketle, halk bilgisi ürünleri sadece cinsel değil, daha pek çok baskıdan, yani toplumun birey üzerinde oluşturduğu çeşitli baskı unsurlarından, psikolojik olarak kaçışını da sağlamaktadır.

Açıkça söylemek gerekirse antropologlar, meslektaşları halk bilimcilerin kaynak, köken ve tarihi yeniden kurma problemlerine çok fazla daldıklarını ve aynı seviyede ve hatta daha önemli sorunlara ise tepeden baktıklarını düşünmekte ve bu sorunlarla ilgilenmelerini ve tatmin edici çözümler üretilmelerini beklemektedirler. Antropologlar, halk bilgisi ürünlerinin edebi tahlillerinde halk bilimcileri bir kılavuz olarak görmekte ve anlatıcının yaratıcı rolü ve tarzı gibi problemlerin incelenmesinde ortaklaşa çalışmayı beklemektedirler. Antropologlar, halk bilgisi ürünlerine karşı, bu ürünlerin kaydedildiği toplumun tavrının ve halk bilgisi ürünlerinin sosyal bağlamının kaydedilmesinde ortaklık yapmayı umduğu gibi, halk bilgisi ürünleri ile kültür ve gerçek olaylar arasındaki ilişkinin tahlilinde ve son olarak da halk bilgisinin işlevinin tanımlanması-

nın araştırılmasında da ortaklık yapmayı ummaktadırlar.

Benim şahsi görüşüm, halk bilimcilerin farklı grupları arasındaki boşluğa etkili bir köprü kurmanın yolu, ortak bir konuya geçmişte oluşturulmuş ortak bir ilgiyle yaklaşmak yerine, ortak sorunlara ortak kaygılarla yaklaşmaktan geçer. Sonuç olarak, sizleri temin ederim ki, yukarıda yaptığım açıklamalarda, tabii ki, antropologları tamamen suçsuz gören bir yaklaşım söz konusu değildir ve bu sebeple sizlerden birine aynı konuya sosyal bilimlerin diğer alanları açısından yaklaşarak bir değerlendirme yapma konusundaki davetimi tekrarlıyorum.

NOTLAR

¹ Melville J. Herskovits, "Folklore After a Hundred Years: A Problem in Redefinition," *Journal of American Folklore*, Vol. 59, No. 232 (1946), 89-100.

² E. B. Taylor, *Researches into the Early History of Mankind and Development of Civilization* (Boston, 1878, first published in 1865), ss. 3, 4, 150-91.

³ E. B. Taylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*, Vol. 1 (London, 1871), 1.

⁴ Tylor, *Researches into the Early History of Mankind*, s. 3.

⁵ G. Klemm, *Allgemeine Culturwissenschaft* (Leipzig, 1854-1855), Vol. 1, 217; Vol. 2, 37. Translations from Robert H. Lowie, *The History of Ethnological Theory* (New York, 1937), s. 12.

⁶ W. J. Thoms ("Ambrose Merton"), "Folklore", *The Athenaeum*, No. 982 (1846), 862-63.

⁷ Leslie Spier, *The Sun Dance of the Plains Indians: Its Development and Diffusion*, *Anthropological Papers of the American Museum of Natural History*, Vol. 16, No. 7 (New York, 1921).

⁸ Maria Leach, ed., *The Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, Vol. 1 (New York, 1949), 401.

⁹ F. H. Cushing, *Zuni Folk Tales* (New York, 1931), ss. 411-22.

¹⁰ Ruth Benedict, *Zuni Mythology*, 2 vols., Columbia University Contributions to Anthropology, No. 21 (New York, 1935), Vol. 1, XXXVII-XLII.

¹¹ Utley, op. Cit., p. 112. "Conflict and Promise in Folklore", *Journal of American Folklore*, Vol. 65, No. 256 (1952), s. 112.